

Методика професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури засобами технологій інтерактивного навчання фахових дисциплін

Т. М. Рибченко Кесер

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: kesert87@ukr.net

Paper received 09.09.20; Accepted for publication 26.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-239VIII95-11>

Анотація. У статті розкрито поняття педагогічна модель та охарактеризовано вимоги до розробки педагогічних моделей навчання. Перераховано принципи навчання, розроблено та обґрунтовано модель методики підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. У статті виокремлено складові змісту навчання майбутніх учителів української мови та літератури; визначено основні методологічні підходи та дидактичні принципи, відповідно до завдань, які висуваються до майбутніх учителів української мови та літератури. Запропоновано форми, методи та засоби навчання майбутніх учителів української мови та літератури, а також представлено рівні, критерії та засоби оцінювання якості навчальних досягнень майбутніх учителів української мови та літератури.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, інтерактивне навчання, інтерактивні технології, інтерактивні методи і прийоми навчання, методика підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Методика організації освітнього процесу підготовки майбутніх учителів української мови та літератури у ЗВО є усталеною і складається з ряду нормативних та вибіркових дисциплін, які забезпечують підготовку майбутніх фахівців. Однак, у зв'язку із оновленням системи освіти потрібно вдосконалювати існуючу традиційну методику навчання фахових дисциплін майбутніх учителів української мови та літератури, розробляти і впроваджувати нову – інтерактивну, тобто таку, що буде гнучко взаємодіяти із суб'єктами та об'єктами освітнього процесу, що в свою чергу відбиватиметься на структурі та змісті самої методичної системи підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. Розв'язання цієї проблеми має теоретичне і практичне значення у зв'язку з інноваційними процесами в сучасній освіті, її технологізацією та інформатизацією. Успішне функціонування такої методики залежить від того, наскільки цілком відповідають зміст, форми, методи і засоби освітнім цілям та завданням.

Потреба в удосконаленні методики навчання фахових дисциплін майбутніх учителів української мови та літератури виникла через необхідність:

— врахування при побудові методичної системи навчання фахових дисциплін майбутніх учителів української мови та літератури комплексу тенденцій у сучасній освіті: стандартизації, гуманізації, гуманітаризації, неперервності та ін.;

— переорієнтації навчального процесу з методики навчання кожної дисципліни окремо на пріоритет професійно орієнтованого підходу до вивчення фахових дисциплін.

Зазначимо, що процес навчання у закладі вищої освіти являє собою освітню систему, яка має визначену структуру та взаємопов'язані, взаємозалежні необхідні компоненти. Єдність і взаємозв'язок даних компонентів, цілісність процесу навчання складають модель підготовки майбутніх фахівців. Та перш ніж розпочати процес моделювання звернемося до безпосереднього поняття «модель».

Термін «модель» С. Бешенков визначає як штучно створений об'єкт у вигляді схеми чи фізичної конструкції, знакових форм чи формул, який відображає в

більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки між елементами досліджуваного об'єкта [1]. «Філософсько-енциклопедичний словник» термін «модель» визначає в загальному розумінні як «аналог (графік, схема, знакова система, структура) певного об'єкта (оригіналу), фрагмента реальності, артефактів, витворів культури, концептуально-теоретичних утворень тощо; в методології науки – це аналог визначеного фрагменту природної або соціальної реальності – оригіналу моделі» [4, с. 391].

Доцільно зазначити, що усі науковці термін «модель» ототожнюють з певним об'єктом і взаємозв'язками його структурних елементів, а враховуючи, що предметом нашого дослідження є методика навчання майбутніх учителів української мови та літератури із застосуванням цифрових технологій, модель є найоптимальнішим науковим засобом її відображення.

Метод моделювання – це дослідження об'єктів пізнання за їхніми моделями. Моделлю є уявний чи умовний образ, аналог кількості об'єкта, процесу чи явища, що відтворює у символічній формі їхні основні типові риси [2, с. 143].

Педагогічна модель – мисленна система, що імітує чи відображає певні властивості, ознаки, характеристики об'єкта дослідження або принципи його внутрішньої організації чи функціонування і презентується у вигляді культурної форми, притаманній певній соціокультурній практиці [3].

Науковцями у галузі педагогічних наук розроблено цілий ряд моделей: педагогічних, методичних, навчальних, виховних, математичних, моделей цілісного розвитку особистості тощо. Ці моделі – це цілісні структури із складових елементів підструктур, що пов'язані і упорядковані між собою. Можна зробити висновок, що педагогічна модель – це складна система, яка відображає особливості педагогічної індивідуальності її автора.

Метою статті, як складової нашого дослідження, є аналіз методики професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури засобами технологій інтерактивного навчання фахових дисциплін.

У процесі нашого дослідження було з'ясовано, що на сучасному розвитку педагогічної науки висувають

певні вимоги до розробки педагогічних моделей навчання:

- концептуальність: модель має спиратися на наукову концепцію, до складу якої входять філософське, психологічне, дидактичне, соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей;
- системність: модель повинна мати всі ознаки системи: логіку процесу, взаємозв'язок усіх його складових, цілісність;
- керованість: передбачає можливість керування, поетапної діагностики навчального процесу, зміну засобів і методів для поліпшення результатів;
- ефективність: модель повинна бути оптимальною за параметрами «результат/витрати», гарантовано досягати прийнятих стандартів навчання та виховання;
- відтворюваність: передбачає можливість переносу моделі для застосування іншими освітніми закладами [3].

Тому під час розробки нашої моделі ми враховували вищезазначені вимоги задля забезпечення більшої її коректності.

Оскільки процес підготовки майбутніх учителів української мови та літератури є динамічною системою, то вищезазначені прогалини ми пропонуємо подолати за рахунок розробки моделі, яка передбачатиме оновлення змісту, переструктурування навчального матеріалу дисципліни «Сучасні технології навчання» та оснащення її цифровими технологіями.

На підставі проведеного аналізу існуючих педагогічних моделей ми дійшли висновку, що розроблена модель підготовки майбутніх учителів української мови та літератури (рис. 1) має включати наступний перелік послідовно-взаємопов'язаних блоків: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний.

При відносній незалежності компонентів моделі між ними існують системоутворюючі зв'язки, які об'єднують їх в єдине ціле – систему. Ці зв'язки численні та різноманітні: між теоретичним і практичним навчанням; між змістом навчання, формами, методами і засобами; між завданнями і результатами навчання. Вони важливі, адже виконують системоутворюючі функції, як до моделі в цілому, так і до окремих її компонентів.

Вважаємо, що модель має охоплювати систему підходів, принципів, методів та засобів для ефективного навчання майбутніх учителів української мови та літератури. Відповідно до цього, слід зазначити, що мета визначається освітньо-професійною програмою підготовки фахівців за спеціальністю 014 «Середня освіта (Українська мова та література)», потребами соціального розвитку й ринку праці, а також потребами самої особистості.

Перераховані нами принципи навчання взаємопов'язані між собою, вони відображають закономірності навчального процесу, регулюють діяльність його об'єкту і суб'єктів, відбивають у своєму змісті його фундаментальні закономірності, які об'єктивно існують у реальному педагогічному процесі, тому їх необхідно дотримуватися на всіх етапах підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Принцип науковості є загальнообов'язковим, а в умовах вищої школи – одним із ключових на всіх, без винятку, спеціальностях. Описаний процес навчання майбутніх учителів української мови та літератури в

рамках нашої моделі, а точніше всі його етапи підпорядковані принципу науковості. Зміст навчання повинен мати обов'язкову науково-обґрунтовану логіку, адже системні, науково обґрунтовані знання та вміння є основою підготовки компетентного фахівця.

Принцип наступності, системності та послідовності навчання є необхідним, адже дозволяє забезпечити певну безперервність процесу підготовки майбутніх учителів української мови та літератури в рамках нашої моделі. Цей принцип реалізується у різних формах планування освітнього процесу (порядок вивчення окремих питань теми, послідовність теоретичних і практичних робіт).

Принцип практичної спрямованості підготовки відіграє надзвичайно важливу роль в підготовці фахівця у закладі вищої освіти. Зазначений принцип стосується методичної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. Розуміється, що зміст навчальних дисциплін має відповідати особливостям практичної діяльності педагога, однак важливим є і те, щоб майбутній педагог зміг передати набуті знання студентам. Тому реалізація принципу практичної спрямованості підготовки є необхідною і забезпечується здебільшого у ході педагогічної практики та науково-дослідної діяльності.

Не менш важливим є застосування *принципу доступності та індивідуалізації навчання*, який виражається в диференціації навчальних завдань і способів їх вирішення (засобів, методів, форм організації занять тощо) відповідно до індивідуальних особливостей студентів.

Проаналізовані нами основні дидактичні принципи, які застосовуються під час навчання майбутніх учителів української мови та літератури тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Вони утворюють визначену структуру, яка є основою проектування методики навчання майбутніх фахівців і сприяє її ефективності.

У той же час, вибір форм, методів і засобів навчання для вирішення освітніх завдань, поставлених в рамках реалізації цілей розробленої моделі методики підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, а також аналіз навчальних завдань, спрямованих на сприйняття знань та інтелектуальний розвиток студентів є дуже важливим, адже він дозволяє найбільш ефективно сформувати професійні компетентності майбутнього фахівця.

На нашу думку, ефективне використання різних форм організації підготовки майбутніх фахівців, можливе за рахунок їх комбінування та об'єктивного відбору, який залежить від дидактичної мети заняття. Зпоміж різних форм організації навчання у закладах вищої освіти нами рекомендовані для використання в рамках навчання майбутніх учителів української мови та літератури: лекції, практичні роботи, самостійна робота, індивідуальна робота, пошуково-аналітична та науково-дослідна робота.

Усі форми навчального процесу є взаємозалежними, взаємопов'язаними, логічно послідовними. При цьому кількісне співвідношення та роль різних методів навчання можуть змінюватися. Якість методів навчання залежить також від кількості годин, передбачених навчальним планом, від забезпечення сучасним технічним обладнанням, навчально-методичним забезпеченням, тощо. Це є універсальними факторами, що їх мають

ураховувати, розробляючи методіку викладання будь-якої дисципліни.

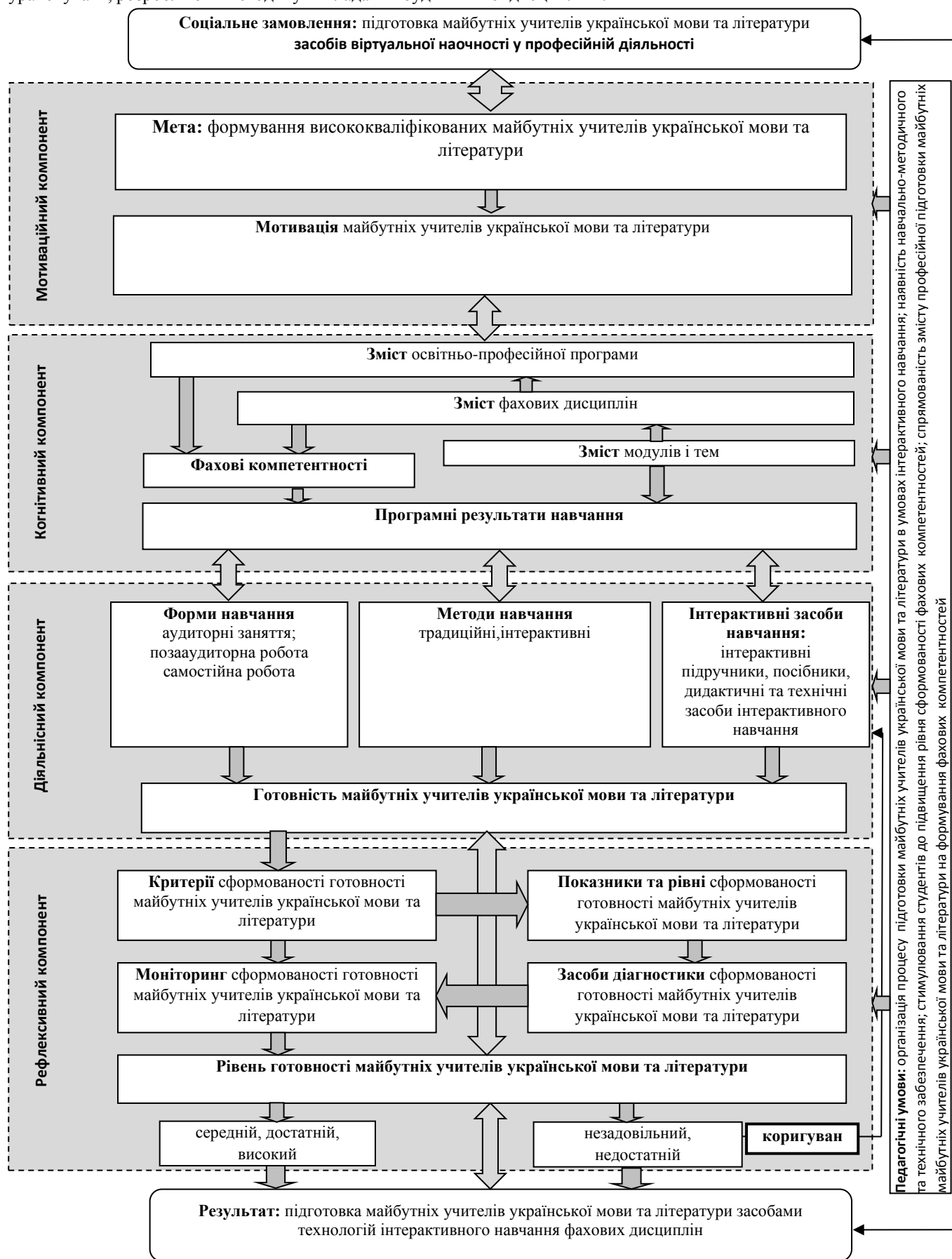

Рис. 1. Модель методичної системи підготовки майбутніх учителів української мови та літератури

Певні форми організації освітнього процесу передбачають застосування відповідних методів та засобів, а разом вони реалізують зміст, мету і завдання навчання. Тому для навчання майбутніх учителів української мови та літератури ми виділили найбільш ефективні, на нашу думку, методи, серед яких:

- *традиційні*: словесні, наочні; репродуктивні, продуктивні; індивідуальні;
- *інноваційні*: інтерактивні.

Методи навчання мають носити виключно імітаційний, проблемний, продуктивний та ситуативний характер. Методичний аспект організації професійного становлення педагога в університеті повинен забезпечувати залучення студентів до наукової діяльності. Результатом конкретного заняття повинен виступати не лише деякий перелік сформованості професійних компетентностей, але і запропоновані студентом власні інновації, які б сприяли удосконаленню його майбутньої професійної діяльності.

Водночас успішність процесу підготовки майбутніх учителів української мови та літератури значною мірою залежить від вдалого вибору засобів навчання. Отже, під час навчання застосовуються традиційні та інноваційні засоби. До перших належать друковані (підручники, посібники, конспект лекцій), наочні (графіки, таблиці, схеми, картки) та технічні (мультимедійні дошки, мультимедійні проектори, рідкокристалічні та плазмові панелі, комп'ютери). Всі вони є досить розповсюдженими, тому вважаємо за доцільне застосовувати їх під час підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Разом з тим, для ефективної організації самостійної роботи вважаємо за необхідне впровадження у методику підготовки майбутніх учителів української мови та літератури інноваційних засобів навчання, до яких ми відносимо цифрові технології, електронні підручники, електронні курси та хмарні технології.

Заключним блоком запропонованої нами моделі методики підготовки майбутніх учителів української мови та літератури є рефлексивний, що охоплює рівні, критерії та засоби моніторингу рівня підготовки майбутніх фахівців.

Оцінка ефективності запропонованої нами моделі здійснюватиметься у ході вивчення студентами спеціальності 014 «Середня освіта (Українська мова та література)» дисципліни «Сучасні технології навчання». Оцінювання навчальних досягнень здійснюється на основі єдиної системи ECTS, тому розмежування рівнів проводитимемо з урахуванням її особливостей.

Оцінка рівня навчальних досягнень майбутніх учителів української мови та літератури має стосуватися найрізноманітніших аспектів його діяльності. Необхідно враховувати усвідомлення важливості власної діяльності; здатність до оцінки та самокорекції власної професійно-педагогічної діяльності; володіння методичними та предметними компетенціями, тощо. Мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та комунікативний критерії нами визначено як сукупність ознак, що дають можливість оцінити якість навчальних досягнень майбутніх учителів української мови та літератури.

Надамо коротку сутнісну характеристику визначеним нами критеріям.

Мотиваційний критерій охоплює професійні мотиви, ціннісні орієнтири, потреби щодо власного саморозвитку і прагнення до вдосконалення своєї фахової підготовки через усвідомлення особливостей змісту педагогічної діяльності.

Сутнісна характеристика мотиваційного критерію охоплює широкий спектр видів діяльності майбутніх учителів української мови та літератури, а саме підготовку до занять, обґрунтування змістового наповнення кожної конкретної дисципліни; раціональне визначення мети заняття, відбір ефективних методів та засобів навчання для її досягнення.

Когнітивний критерій містить сукупність професійних знань, необхідних для подальшої трудової діяльності. Зміст когнітивного критерію оцінки рівня підготовки майбутніх учителів української мови та літератури полягає в оцінці системи їх теоретичних знань з дисципліни «Сучасні технології навчання».

Діяльнісний критерій розкриває можливість виявлення здатності педагога до передачі власного досвіду, забезпечення формування в його учнів певного рівня знань і умінь, а також вирішення стандартних та нестандартних професійних завдань.

Завданням критерію є оцінка здатностей майбутніх учителів української мови та літератури здійснювати планування, підготовку, проведення занять. Діяльнісний критерій передбачає визначати здатність прийняття самостійних рішень педагогом, розробляти власні підходи для вирішення професійно-педагогічних завдань, займатись побудовою стратегії власної діяльності.

Комунікативний критерій є не менш важливим у процесі підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, оскільки він охоплює знання законів спілкування, норм професійної етики, технології та психології педагогічного спілкування, національно-специфічних особливостей спілкування; знання основних понять лінгвістики – стилів, типів тексту, способів зв'язку слів у реченні; умінь й навички аналізу тексту; умінь мовленнєвого спілкування (володіння комунікативними технологіями ведення діалогу, здатність побудови цілісних, зв'язних, логічних висловлень, умінь компенсації особливими засобами недостатності знання мови) з урахуванням різних сфер та ситуацій, адресата й мети спілкування; систематичне дотримання граматичних правил та адекватне їх застосування.

Для оцінки якості навчальних досягнень майбутніх учителів української мови та літератури передбачено використання такого інструментарію оцінювання: 1) анкетування; 2) опитування; 3) тестування; 4) виконання ситуаційних завдань.

Таким чином, було обґрунтовано розроблену модель, яка дозволяє алгоритмізувати і вдосконалити процес підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. Виокремлено складові змісту навчання майбутніх учителів української мови та літератури; визначено основні методологічні підходи та дидактичні принципи, відповідно до завдань, які висувуються до майбутніх учителів української мови та літератури. Запропоновано форми, методи та засоби навчання майбутніх учителів української мови та літератури, а також представлено рівні, критерії та засоби

оцінювання якості навчальних досягнень майбутніх учителів української мови та літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бешенков, 2002 – Бешенков С.А. Моделирование и формализация [Текст]: метод. пособие / С.А. Бешенков. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2002. – 336 с.
2. Гончаренко, 2010 – Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Рівне: Волинські обереги, 2010. – 376 с., с. 143.
3. Кремень, 2008 – Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Шинкарук, 2002 – Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с., с. 391.

REFERENCES

1. Beshenkov, 2002 – Beshenkov S.A. Modelyrovanye y formalizatsiya [Tekst]: metod. posobyе / S.A. Beshenkov. – М.: BYNOM. Laboratoryia znanyj, 2002. – 336 s.
2. Honcharenko, 2010 – Honcharenko S. Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk. – Rivne: Volyns'ki oberehy, 2010. – 376 s., s. 143.
3. Kremen', 2008 – Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V.H. Kremen'. – К.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
4. Shynkaruk, 2002 – Filosofs'kyj entsyklopedychnyj slovnyk: entsyklopediia / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody; holov. red. V. I. Shynkaruk. – Kyiv: Abrys, 2002. – 742 s., s. 391.

Methods of professional training of future teachers of Ukrainian language and literature by means of interactive learning technologies professional disciplines

T. Rybchenko Keser

Abstract. The article reveals the concept of pedagogical model and describes the requirements for the development of pedagogical models of learning. The principles of teaching are listed, the model of methods of preparation of future teachers of Ukrainian language and literature is developed and substantiated. The article highlights the components of the content of teaching future teachers of Ukrainian language and literature; the main methodological approaches and didactic principles are determined, in conformity with the tasks set for future teachers of Ukrainian language and literature. Forms, methods and means of teaching future teachers of Ukrainian language and literature are proposed, as well as the levels, criteria and means of evaluation the quality of educational achievements of future teachers of Ukrainian language and literature are presented.

Keywords: *innovative methods of teaching, interactive studying, interactive techniques, interactive methods and ways of studying, methods of training future teachers of Ukrainian language and literature.*